hoe reeds *vóór Paschen* de vijgeboom in het blad stond, is het duidelijk dat »het nabijzijn van den zomer" een wat bij ons de lente heet, bedoelt.

Dat nu deze tegenstelling tusschen den *zomer* en den *winter* geheel uit den vloek zou zijn, en ons uitsluitend om der zonde wil zou overkomen, is moeilijk aan te nemen.

Zeer stellig werkt die vloek in de *buitensporige* koude van te strenge vorst, en evenzoo in de adem belemmerende zwoelheid van *overmatige* hitte.

Te strenge vorst doodt den mensch des winters, evenals de zonnesteek bij te felle zomerhitte, en de dood is altoos uit den vloek.

Er is alzoo alle grond om aan te nemen, dat de vloek de tegenstelling tusschen zomer en winter *verscherpt* heeft; maar daaruit volgt nog volstrekt niet, dat die tegenstelling uit den vloek is ontstaan.

Reeds bij de schepping, nog eer de zonde intrad, stuit ge op die tegenstelling tusschen dag en nacht, tusschen licht en duisternis, en het springt in het oog, hoe de tegenstelling tusschen koude en hitte, en zoo ook tusschen zomer en winter hiermede op één lijn ligt.

De nacht koelt af, de dag brengt zachter dampkring.

En zoo mogen we dan aannemen, dat de tegenstelling tusschen den *zomer* en den *winter*, d. i. tusschen twee tijdperken in den jaarloop, waarin de eene maal de koude heerscht, en de andere maal de warmte overheerschend is, tot de ordinantien der schepping behoort.

——

De zomer druipt van natuurweelde, maar ook de winter spreidt een eigen luister ten toon, en in deze beide verheerlijkt God zijn majesteit.

Trekt ge dan ook van den winter het snerpen af van den wind, en het verstijven der natuur in te strenge koude, dan heeft de winter een geheel eigen schoon en een door niets te vervangen aantrekkelijkheid. Ook nu nog komen er winterdagen voor, zoo matig in koude, en toch met zoo hooge, heldere luchten, dat ze in het schoon van hun soort door niets te overtreffen zijn.

Nu te stellen, dat dit winterschoon eeuwig zou gescholen hebben, indien de mensch niet gevallen ware, doet te kort aan de glorie van Gods werk.

Dat er in den winter gelijk hij nu is, evenals in den zomer, gelijk hij nu vaak allen band van menschelijke veerkracht los maakt, een gevolg der zonde nawerkt, is duidelijk; en ook blijkt uit de Openbaringen, waarin de Boom des levens twaalf maanden achtereen bloeit en vrucht geeft, dat in den staat der heerlijkheid ook deze tegenstelling, evenals die van nacht en dag, van licht en donkerheid wegvalt; maar dit heft het feit niet op, dat in deze voorloopige bedeeling, en de zomer en de winter geformeerd is, om een sprake van Gods majesteit te geven; en het is die sprake, die ook nu nog, onder alle volk en aan alle oord, niet alleen van den winter, maar ook van den zomer met een eigen taal uitgaat.

——

Die taal van den zomer nu is de taal van glans en gloed, van levensvolheid en van bruisende weelde.

De nachten zijn kort, en zelfs in die kortheid minder donker. De dag is lang begonnen eer ge uw legerstede verlaat, en reikt bijna tot de ure, dat ge u nederlegt.

Het kunstlicht wordt bijna niet aangestoken, en het kunstvuur, voor het bereiden van spijs onmisbaar, wordt hoe eer hoe beter gedoofd.

Daardoor wordt er in den zomer zooveel minder geleden. Het deel van den arme, in den winter vaak zoo bang en hard, is in den zomer veel lieflijker. De menschelijke behoefte krimpt dan in. De spijs is overvloediger. Zelfs niet alle vrucht en ooft gaat de woning van den arme voorbij. En ook zijn schamele woning sluit hem niet meer op. De vensters worden opengestooten. En in stegen en straten loopt men uit en vleit men zich neder, om van het vrijer leven te genieten.

Ook de ellende van de ziekenkamer neemt met het komen van den zomer af.

De boratkranke, die den zomer haalde, leeft weer op in het gevoel van gered te zijn. En zoo geen bange epidemie uitbreekt, worden de krankenhuizen ontvolkt.

Alle lijden der zuchtende menschheid kan ook de zomer wel niet verdrijven, maar toch brengt de zomer tempering en verzachting van leed.

Ook waar van een genieten, een volop genieten van den zomer geen sprake is, maakt het warme, zoeler jaargetijde toch schier elks levenslot draaglijker.

——

Ook heeft de zomer dit wondergoede, dat hij ons weer went aan het leven in en met *de natuur*.

Door nood gedrongen, is ons leven in onze woningen veelal een gekunsteld, en in zoo menig opzicht een onnatuurlijk leven. Te eng omsloten. Te zeer opeengehoopt. Te zeer afgescheiden van Gods rijke schepping.

Maar is de zomer weer gekomen, dan lokt de natuur ons weer naar buiten. De volle indruk van Gods heerlijke schepping dringt weer op ons aan. De natuur drukt ons weer aan haar hart en doet ons weldadig aan door haar zachte omarming.

We worden weer als kinderen, die genieten in wat God te genieten geeft.

En dat weer meeleven met de natuur verjongt de lichaamskracht, verrijkt het bloed, en ontsluit ons hart voor reiner gewaarwordingen.

Zelfs pleegt de woeling en worsteling der geesten in de zomermaanden te rusten, als weigerde men het genot te storen, dat God ons in de zomerweelde gunt.

Zelfs de scholen sluiten wekenlang. De volksjeugd heeft vrij af. Ouders en kinderen, broeders en zusters leven weer den lieven vollen dag samen.

Zelfs de zwaarmoedigste voelt aanvallen van blijgeestigheid over zich komen. En het eind van alle ding is dat er gelukkiger wordt geleefd.

En wel dreunt keer op keer de donder van den hooge, en schiet de bliksem door het zwerk, als om den mensch aan zijn God indachtig te maken, en te midden van zooveel weelde zijn God niet te doen vergeten, maar zelfs dat onweder laat een zegen achter, en als de lucht weer helder wordt, en de zon weer doorbreekt, wordt er voller nog dan eerst, door al wat adem heeft, genoten.

——

Toch is de oogst er nog niet. De oogst valt in de herfstdagen. Althans de oogst van de fijnere vrucht. En zoo draagt alles samen het karakter van voorbereiding voor den oogst die eerst daarna komt.

In de weelde van den zomer gaat het werk Gods, dat op de vrucht doelt, rusteloos door.

Er is glans, er is rijkdom en pracht, er is geur en keur van bloesem en van bloemen, maar in dit alles doelt het leven der natuur op een nog hooger iets.

De weelde van den zomer is niet enkel om die weelde, maar vindt haar voleinding eerst als straks de volle oogst wordt binnengedragen.

En hierin ligt het vermaan tot ernst.

Ook in ons menschelijk leven mag veel schoons zijn, en ons veel te genieten worden gegund, maar in dat schoone en in die weelde mag ons leven niet opgaan.

Ook het schoonste en rijkste leven is waardeloos, als er ten slotte niets anders uitbot dan blad.

Straks komt de hemelsche Landman om ook bij ons de vrucht te zoeken.

En wee hem, aan wiens takken, in de ure als zijn leven wordt afgesneden, de vrucht, de welgerijpte vrucht voor de schure des hemels wordt gemist.

——

Ja, er is meer.

Ook al wordt de zomer eerst in den herfstoogst voleind, toch spreekt de Schrift gedurig over een »zomervrucht", en van »vroegrijpe vrucht in den zomer".

Zoo is het Gods bestel in de natuur, dat er ook reeds in den zomer zelven vrucht te plukken is, en zoo ook is zijn bestel over uw eigen leven, dat reeds in den zomer van uw leven de vrucht niet ontbreken zou.

Nu is de lente van uw leven uw jeugd, en de herfst doet aan uw ouden dag denken, maar de zomer van uw leven zijn de jaren van uw volle mannelijke kracht.

En daarom komt ook tot u de eisch, dat die jaren van uw mannelijke kracht niet alleen staan door harmonie van karakter, en rijk door ontplooiing van de door God u geschonken talenten zullen zijn, maar dat ze ook die gewenschte zomervrucht zullen afwerpen, voor uw omgeving, voor uzelven, maar bovenal voor de eere van uw God.

Er moet in den zomer van uw leven iets rijpen voor den grooten oogstdag, als de engelen Gods den sikkel in het koren zullen slaan; maar er moet ook reeds nu een vrucht *gerijpt zijn*, een zomervrucht die reeds op aarde geplukt kan worden, een vrucht van God ontvangen en daarom in stille nederigheid op zijn altaar nedergelegd.

En als nu de jaren hun loop vervolgen, en telkens de zomer na de lente ook tot u komt, dan komt die nieuwe zomer ook tot u telkenmale met de oude vraag: of ge eindelijk toch wijs zult worden, om niet enkel met blad en bloesem te pronken, maar ook bedacht te zijn op de *vrucht van uw leven*, die rijpen moet tot Gods eer.

Amsterdam, 19 Juni 1896.

Met twee maten?

Door een drietal bladen is de opmerking gemaakt, dat wij in zake de Enquête van Seinpost en het Bedumsche Bezwaarschrift met *twee maten* zouden meten.

Het feit is, dat zij die dit voorwenden, zelven wegen met *»valsche weegsteenen"* en de ware toedracht der zaken verkeerd voorstellen.

Wat toch zijn de feiten?

Vooreerst is reeds sinds anderhalf jaar openlijk in ons blad een Bezwaarschrift als nu inkwam, eer uitgelokt, dan tegengehouden.

Van meet af, zoodra er sprake van kwam, hebben wij niet alleen het *recht*, maar c. q. zelfs den *plicht*, om zulke bezwaren aanhangig te maken, niet zonder zekere warmte bepleit.

Toen dan ook zulk een *Bezwaarschrift* verscheen, is er onzerzijds niet met één enkel woord bedenking geopperd tegen »gemis aan teederheid voor God" en zooveel meer, als men aan de heeren Langhout c. s. in zake de Enquête dorst verwijten, noch ook een enkele poging aangewend, om de klagers over hun optreden hard te vallen.

Op hun tweede schrijven, ja, daár veroorloofden we ons een eenigszins scherpe critiek op. Maar dit raakte het Bezwaarschrift niet. Van ons te vergen, dat wij een manifest *tegen ons*, waarin niet, gelijk vaste regel is, de *Redacteur*, maar het *publiek* wordt toegesproken, in onze eigen kolommen zouden opnemen, om »Mijnheer" als »onbeleefd" op de kaak te stellen — ja, dát liep al te mal. Dat overschreed alle grenzen van het betamelijke.

Dat *mochten* en *moesten* we hekelen; maar dat heeft met het *meten met twee maten* dan ook niets hoegenaamd uitstaande.

Dat »meten met twee maten" wordt uitsluitend daarin gezocht, dat wij aan de Ouderlingen en Diakenen der kerk van Bedum de bekwaamheid betwist hebben om een werk als de *Encyclopaedie*, te lezen, te verstaan en te beoordeelen, onderwijl wij voor de leden der Enquête-commissie het recht gehandhaafd hebben, om over de beteekenis van Art. 2 der Statuten, in verband met uitlatingen van Prof. De Savornin Lohman te adviseeren.

Dit noemt men »meten met twee maten", alsof men zeggen wil: Betwist gij aan de Ouderlingen en Diakenen van Bedum het recht om over de *Encyclopaedie* te oordeelen, dan moest ge ook tegenover de Enquête-commissie hebben gestaan.

Nu ge daarentegen het recht tot oordeelen voor de *Enquête-commissie* gehandhaafd hebt, mistet ge ook het recht, om aan de Ouderlingen en Diakenen van Bedum bevoegdheid tot beoordeeling der *Encyclopaedie* te ontzeggen.

Ware dit nu enkel uitgesproken door onkundigen, die het *hemelsbreed verschil* tusschen beide gevallen niet kunnen inzien, dan zouden we hiertoe het zwijgen doen.

Maar dit is *niet* het geval.

Die grief is ook uitgesproken door een man die beter kon weten.

En daarom alleen komen we op de zaak terug.

Staan de gevallen gelijk? Ziedaar de vraag waarop alles hier aankomt.

En dan beginnen we met de herinnering, dat de bekwaamheid tot oordeelen ten deze niet betwist is voor zooveel het de stukken der belijdenis of de verklaring der Heilige Schrift betrof, maar dat we, de bevoegdheid van Bedums Ouderlingen en Diakenen, op deze punten volmondig erkennende, uitsluitend bezwaar opperden tegen hun pretentie als konden zij de *Encyclopaedie* lezen en beoordeelen.

De vergelijking zou derhalve, wat de stoffe aangaat, dan alleen opgaan, indien in zake de *Enquête* niet alleen sprake ware geweest van de Statuten der Vereeniging en zekere uitlatingen in verband hiermede van Prof. Lohman, maar indien ook in quaestie ware gekomen *een wetenschappelijke arbeid* van den heer Lohman, die wat geaardheid en natuur betrof, met de *Encyclopaedie* op één lijn stond.

Nu is de aard en natuur van zulk een *Encyclopaedie*, dat zij niet alleen een zuiver wetenschappelijk en geleerd werk is, maar dat zij onder allen wetenschappelijken en geleerden arbeid de hoogste inspanning van het denken, de meeste voorbereiding en de uitgebreidste kennis van heel het vak eischt.

Leest men nu wat de klagers tegen Seinpost inbrachten, en wat de *Enquête-commissie* ten beste gaf, dan blijkt hieruit, dat er noch in dic *klacht* noch in dat *Rapport* van zoodanig werk van Prof. Lohman ook maar met één woord sprake is.

De klacht op *Seinpost* rustte uitsluitend op wat Prof. Lohman gesproken of geschreven had in redevoeringen of artikelen, die bestemd waren voor het *groote publiek*, en niet op één enkel, in engen zin, wetenschappelijk werk, laat staan over eenig werk van hoogere orde op wetenschappelijk terrein.

Zelfs kon dit niet, daar zoodanig werk, uitgenomen ten deele het zeer oude *Gezag en Vrijheid*, niet van 's heeren Lohmans hand verscheen.

Maar hiermede is de zaak dan ook afgedaan en uitgemaakt.

Waar ons bezwaar *alleen* gold een zoodanig wetenschappelijk werk van hooger orde, en dit bij de *Enquête* ganschelijk *niet* in het spel was, *kan* er geen sprake van zijn, dat wij, door aan de Ouderlingen en Diakenen van Bedum de bekwaamheid tot beoordeeling van zulk een werk te betwisten, in strijd zouden geraakt zijn met ons oordeel over de *Enquête*, waarbij het ganschelijk zulk een werk *niet* gold.

We beroepen ons hier dan ook vrijelijk op het oordeel van elk deskundige, en we tarten wien dan ook, om ons één enkel getuigenis van een deskundige, binnen of buiten onzen kring, voor te leggen, ten bewijze, dat de Ouderlingen en Diakenen van Bedum in staat waren, zulk een werk te lezen, te verstaan, en er de strekking van te beoordeelen.

We konden hier nog veel meer aan toevoegen. We konden er op wijzen, dat in de Commisie van Enquête onderscheidene *gestudeerde* mannen zitting hebben, die men wat algemeene ontwikkeling betreft, niet op één lijn kan stellen met de Ouderlingen en Diakenen van een kerk ten platte lande.

We konden er op wijzen, dat gelijke opmerking geldt voor velen van hen die de klacht indienden.

Er kon op gewezen worden, dat de klagers zich over niet één punt uitlieten, waarover zij als leden der Vereeniging niet oordeelen konden en mochten.

Doch dit alles laten we ter zijde.

Het principieele verschil ligt in het feit, dat wij protesteerden tegen de beoordeeling van een hoog-wetenschappelijk werk door personen, die zelfs niet in staat zijn het te lezen en ook maar eenigszins te verstaan, terwijl bij de *Enquête* van zoodanig werk ganschelijk geen sprake was.

Door dit principieele verschil te verzwijgen, hebben zij, die ons een *meten met twee maten* verweten, zich zelven schuldig gemaakt aan het wegen met *valsche weegsteenen*.

Proeve van hun eerlijkheid zal het dan ook zijn, of ze, na hierop gewezen te zijn, al dan niet hun verwijt terugnemen.

Onthouding.

XVI.

Is de toestand eenmaal van dien aard geworden, dat de Overheid in het drankmisbruik een zoodanige nationale vergiftiging heeft te constateeren, dat de lichamelijke en geestelijke toekomst des volks, en daarmede de geheele toekomstige nationale ontwikkeling met ondergang bedreigd wordt, dan is naar ons oordeel de Overheid, desvereischt, bevoegd, om tot de strengste maatregelen, voorzoover zij kans ziet die uit te voeren, over te gaan.

We nemen dit zoo streng, dat volstrekt verbod van bereiding of verkoop van sterken drank o. i. desvereischt niet noodwendig zou zijn uitgesloten.

Waar zich soortgelijke landsgevaren ontwikkelen, geldt het *Salus republicae summa lex esto*, d. w. z. Het levensbehoud van de natie gelde als hoogste wet.

Wat men wel geformuleerd heeft in de leuze: *»Sluit Schiedam"*, zou uit dien hoofde volstrekt niet onder alle omstandigheden door ons veroordeeld worden. Integendeel, we kunnen ons toestanden denken, dat zulk een maatregel in ons oog, *plichtmatig* en *geboden* zou zijn.

Nog geldt als regel, dat de overgroote meerderheid der bevolking zoogoed als nooit sterken drank op de lippen neemt.

De bevolking onder de 15 jaar doet er niet noemenswaard aan mede, en ook van de overgroote meerderheid der vrouwelijke bevolking mag voor stellig drie vijfden gezegd, dat ze zoogoed als nooit sterken drank drinkt.

Of toch al op een feestdag, of bij een huislijke plechtigheid, in gezinnen waar men geen wijn betalen kan, sterke drank wordt gebruikt, dit is daarom nog volstrekt geen *dagelijksch*, geen *gewoon* gebruik.

En ook onder de volwassen mannelijke bevolking is nog een zeer breede schare, die, ook zonder bij de Afschaffers te zijn aangesloten, toch zoogoed als nooit spiritualia neemt.

Het ontzettende gebruik van sterken drank komt daarom ten laste van hoogstens één vierde van de bevolking, en juist dit maakt voor dit één vierde het misbruik zoo grof, zoo ruw, zoo onmenschelijk.

Is het toch niet wel tegen te spreken, dat er 's jaars een 80 millioen aan sterken drank ten onzent betaald wordt, dan blijft er, al zondert men hiervan 20 millioen af voor wat ge geen misbruik kunt heeten, toch nog 60 millioen voor dat één vierde der bevolking over, wat neerkomt op ruim *f* 52 per jaar, per hoofd. Dit vertegenwoordigt *f* 1 per week. En die *f* 1 per week staat gelijk met dertig glazen sterken drank, zoodat men tot een verbruik van vier borrels per dag komt.

Rekent men nu, dat van dit één vierde der natie een zeer groot deel niet meer dan twee borrels per dag gebruikt, dan klimt voor het overige deel het cijfer op zes, zeven en acht borrels per dag, en hiermede is men dan volop in de ware drankzucht.

De vraag *wanneer* de Overheid tusschen beide moet treden, hangt af van die andere, of in den boezem der maatschappij al dan niet nog de noodige zedelijke kracht aanwezig blijkt te zijn, om den voortgang van het kwaad te stuiten.

Het geldt hier het al of niet doorzwikken van een balans.

Eenerzijds wordt er pressie op de natie uitgeoefend door het alcoholisme, en anderzijds reageeren hiertegen zedelijke factoren van allerlei aard.

Hieruit ontstaat een worsteling.

Deze worsteling wordt met niet altijd gelijke kansen voortgezet.

De eene maal ziet men dat het alcoholisme terrein verliest, de andere maal dat het terrein wint.

Blijkt nu uit de statistieke gegevens, dat de zedelijke factoren nog sterk genoeg zijn, om den voortgang van het kwaad te stuiten, dan doet de Overheid beter, zoo zij er zich buiten houdt.

Wordt toch een kwaad door zedelijke veerkracht overwonnen, dan is de triomf veel rijker in goede gevolgen.

Bleek daarentegen, dat de zedelijke factoren de worsteling *niet* konden volhouden, maar verloren in kracht, en dat dientengevolge het kwaad voortwoekerde, doorgaande aan terrein won, en steeds breeder volkskring vergiftigde, dan zou o.i. het oogenblik voor de Overheid gekomen zijn, om op te treden, en zou zij dit zelfs niet te lang mogen uitstellen.

Immers wetten van dien aard zouden niet kunnen tot stand komen, dan door medewerking van de Staten-Generaal, en die medewerking zou falen, bijaldien het alcoholisme breede kringen wist te bewerken, die tegen elke inperking van het drankgebruik in verzet kwamen.

Laat de Overheid het kwaad zóóver gaan, dat zij geen meerderheid in de Staten-Generaal voor een afdoenden maatregel meer vinden kan, dan ware de nationale zaak verloren, en het kwaad niet meer te stuiten.

Zij heeft dus het oogenblik voor haar optreden met juistheid te kiezen, en wordt daarbij bepaald door *twee* gegevens. Eenerzijds door de vraag, of de zedelijke factoren den strijd nog kunnen volhouden. Zoolang toch mag zij niet handelen. En anderzijds door de vraag, of zij nog kans ziet om de medewerking der Staten-Generaal te verkrijgen. Want bleek dit niet meer mogelijk, zoo kwam zij te laat, en zou achter het net visschen.

Tot welken maatregel, de Overheid c. q., zou moeten overgaan, behoeft hier niet uitvoerig besproken te worden.

Men kan het systeem van *local option* volgen, d.w.z. bepalen, dat voor elke stad of dorp bij meederheid van stemmen zal worden uitgemaakt, of de verkoop van sterken drank er geoorloofd zal zijn. Een stelsel waar veel voor is te zeggen, maar dat tegen zich heeft, dat het niet baat, als in het dorp naast het uwe de kroeg wel open staat. Tegen een kleine wandeling zien de dronkaards niet op.

Men kan het stelsel van *regie* volgen. Dit bestaat hierin, dat de Overheid de fabricage en verkoop van sterken drank aan zich trekt. In verband hiermede den verkooptijd beperkt. In elke stad en in elk dorp slechts zeer weinig gelegenheid tot verkoop opent. Alle gelegenheid tot het zetten van gelagen door de inrichting der lokalen afsnijdt. En aan niemand meer verkoopt dan een zekere hoeveelheid in het etmaal.

Men kan de zaak medisch regelen. Den drankverkoop in de apotheek onder dak brengen, en alleen veroorloven op medisch advies in medisch aangewezen hoeveelheid.

Men kan ook *allen* verkoop verbieden.

De keuze tusschen deze verschillende stelsels wordt bepaald door de volkszeden, door de veerkracht van de regeering, door de ergheid van het kwaad.

Maar *wanneer* men zou meenen te moeten ingrijpen, en *welk stelsel* men ook achtte te moeten toepassen, zeer stellig moet, zoodra er een nationale vergiftiging wordt geconstateerd, met *den plicht der Overheid* gerekend worden.

Gewenschte verandering.

Uit het Jaarverslag van de *Vereeniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden grondslag* blijkt, dat heeren Directeuren bedacht zijn op een kleine wijziging in de regeling van het recht van *Enquête*.

Zij stellen namelijk voor, dat voortaan voorkomen zal worden, wat op *Seinpost* iets min gewenschts in het geding mengde, t. w. het plotseling op de vergadering zelve inbrengen van een verzoek tot instelling van een Commissie van *enquête*.

Hun komt voor, dat het raadzaam is, zulk een verzoek eenigen tijd van te voren bij heeren Directeuren te doen inzenden.

Dan weten heeren Directeuren wat er komende is, en ook degene, wien het aangaat, kan er vooruit van verwittigd worden.

Dit denkbeeld juichen we toe.

Kalmte en rustig beleid is bij zulke verwikkelingen ten zeerste gewenscht en voorkomt stellig menig woord, dat anders allicht onder de pressie van het oogenblik aan het geprikkeld gemoed ontsnapt.

Zoo deelen heeren Directeuren nu volledig mede wat de heer Lohman op de vergadering van *Setnpost* ten laste van Dr. Kuyper sprak, en dat we volledigheidshalve aan onze lezers in *extenso* mededeelen.

Het luidt aldus:

Nu ik openlijk onder verdenking gesteld ben zonder dat ik mij daarop kan verdedigen, zal ik geen deel nemen aan het debat over mijn persoon.

Maar als lid der Vereeniging wensch ik twee opmerkingen te maken die mij van het hart moeten, en ik doe dat schriftelijk, opdat het alzoo kan worden opgenomen in het volgend jaarverslag.

Want de beschuldigingen tegen mij ingebracht betreffen toch ook mijn karakter; *de trouw* aan mijn vroeger beleden beginselen.

Het is op gezamenlijk aandringen van allen die eenige betrekking bij onze V. U. bekleeden geweest, dat ik in 1884 mijn ambtelijke loopbaan verlaten heb, om mij geheel te kunnen wijden aan het volk dat onze V. U. heeft helpen oprichten en in stand houdt, waartoe ik ook *zelf* in 1880 heb meegewerkt.

Mijne staatkundige beginselen waren toen ten volle bekend. Behalve in »Gezag en Vrijheid" had ik ze in kleinere geschriften zoowel als in de Tweede Kamer meermalen uiteengezet.

Na mijne benoeming tot Hoogleeraar, belast met het onderwijs in Staatsrecht, heb ik, vooral bij de behandeling van de Grondwetherziening, zoo ondubbelzinnig mogelijk op bijna elk punt opnieuw mijne gevoelens openlijk uitgesproken en verdedigd.

Daartegen is nimmer verzet gekomen; veeleer ben ik allereerst door Dr. Kuyper uitbundig geprezen.

Tot Minister van Binnenlandsche zaken benoemd bood ik mijn ontslag aan. Mij werd verzocht dit te veranderen in een verzoek om op non-activiteit te worden geplaatst, aan welk vereerend verzoek ik voldaan heb.

Na mijne aftreding stelde ik mij wederom beschikbaar, en werd ik terstond opnieuw aangesteld, wederom onder vereerende bewoordingen. Het is mij bekend, dat Dr. Kuyper die weder-aanstelling zeer goedkeurde.

Destijds wist men dus wie ik was, en welke mijne beginselen waren.

Ook na dien tijd is geen enkele aanmerking op mijn onderwijs gemaakt, of is de zuiverheid mijner beginselen betwijfeld. Het tegendeel is het geval, gelijk menig artikel door Dr. Kuyper geschreven bewijzen kan. Wat nu *voor het eerst* uit de artikelen door mij in »De Heraut" geschreven door de beschuldigers is afgeleid *werp ik verre van mij*.

Maar in 1891 is door een revolutionair Kabinet eene Kieswet ingediend, welke zeer stellig *niet* staat op antirevolutionairen bodem.

Om redenen van *politieken aard* heeft Dr. Kuyper de ondersteuning van die wet aanbevolen, en daaruit zijn van lieverlede, evenals over eenige quaesties van partijleiding, oneenigheden ontstaan. Men heeft mij toen willen beletten mij daarover uit te spreken, omdat Dr. Kuyper en ik, beiden aan dezelfde Universiteit werkzaam, niet openlijk tegen elkander konden optreden.

Ik ben steeds bereid geweest om mij van het terrein der politiek terug te trekken, mits Dr. Kuyper hetzelfde deed, vermits wij als Hoogleeraren gelijke rechten hebben. Zoolang dat niet geschiedde handhaafde ik mijn recht als vrij burger.

Het is deswegens, dat men mij in mijne qualiteit van Hoogleeraar vervolgt; dat men mijn onderwijs in verdenking brengt; dat men beweert dat ik in strijd handel met art. 2 onzer statuten.

Het zij zoo: over het onrecht daardoor mij aangedaan spreek ik niet; wat de Heere mij in Zijne Genade zal opleggen, hoop ik zonder bitterheid te lijden en te verdragen; maar ik wensch hier te constateeren, dat eerst allerlei bezwaren tegen mijn onderwijs bijeengebracht zijn, *nadat* het gebleken was, dat ik mij met zekere politieke gedragslijn, welke met mijn onderwijs niets te maken heeft, niet vereenigen kon.

Mijne tweede opmerking is deze:

Aan de Curatoren is opgedragen voor de naleving van art. 2 der Statuten, voor zoover het onderwijs der Hoogleeraren aangaat, zorg te dragen.

Naar aanleiding van zekeren aanval van den Heer Sikkel in den »Z. Holl. Kerkbode" van 2 Februari, — welke schrijver o. a. beweerd heeft, dat het op *mijn* weg lag een encyclopaedie te schrijven, blijkbaar niet wetende dat mij een geheel ander vak van wetenschap is opgedragen — alsmede van allerlei andere verdachtmakingen tegen mij ingebracht, heb ik aan den Senaat — waarvan de Curatoren deel uitmaken — in de Vergadering van 15 Febr. j.l., belegd om te spreken over de beste wijze om de naleving van art. 2 te verzekeren, de volgende verklaring afgelegd:

»De ondergeteekende erkent natuurlijk het »recht en de verplichting van het Curatorium »om onderzoek te doen naar de richting waarin »het hem opgedragen onderwijs wordt gegeven, »en wenscht zijnerzijds dat onderzoek zooveel »mogelijk te vergemakkelijken. Diensvolgens »veroorlooft hij zich HH. Curatoren te verwijzen:

»1e *naar zijne geschriften*, die hij, *na zijne »aanwaarding* van het professoraat, onder zijn »naam *heeft uitgegeven;*

»2e *naar zijne dictaten*. Hij is n.l. bereid op »elk punt waaromtrent eenige twijfel mocht be»staan, den HH. Curatoren voorlezing te doen »van hetgeen daaromtrent in die dictaten voor»komt, en dit zooveel noodig mondeling toe te »lichten;

»3e *naar hetgeen hij anoniem heeft geschreven;* »voor zoover dit betrekking heeft op de begin»selen van de vakken waarin hij onderwijs geeft. »Hij is diensvolgens bereid aan te wijzen wat »door hem anoniem geschreven is. Om der »gelijkheids wil verzoekt hij nogmaals dat, zoo »dagbladartikelen mede in het onderzoek worden »betrokken, hetzelfde moge geschieden ten aan»zien van die artikelen, welke zijn ambtgenoot »Dr. Kuyper in de dagbladen heeft gepubliceerd, »voor zoover die dezelfde onderwerpen raken.

»Bij deze bereidverklaring neemt hij voorts »de vrijheid uitdrukkelijk te verwijzen naar de »voorwaarden onder welke hij zijne benoeming »tot hoogleeraar heeft aangenomen; welke voor»waarden betrekking hebben zoowel op den om»vang van zijn onderwijs als op de gebondenheid »aan en de beteekenis van art. 2 der Statuten.

»Hoewel ondergeteekende steeds tot monde»linge toelichting bereid is, meent hij toch dat »aan mondelinge bespreking schriftelijke voorbe»reiding vooraf dient te gaan, opdat duidelijk